

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

Дипломна робота магістра

**з теми: «ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ПРОЕКТІВ У ПРОЦЕСІ
ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДОШКІЛЬНИКІВ»**

Виконала: студентка II курсу,
групи DOb1-M17z
спеціальності 012 Дошкільна освіта
(заочна форма навчання)
Линюк Анастасія Дмитрівна

Керівник:
Бабюк Т. Й.,
кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент:
Лебідь І. Ю.,
кандидат педагогічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський – 2018 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПРОЕКТІВ В ПРОЦЕСІ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	8
1.1 Історико-педагогічні передумови розробки методу проектів в галузі дошкільної освіти.....	8
1.2 Вікові можливості дошкільників у засвоєнні екологічних знань.....	18
1.3 Теоретичні основи застосування методу проектів в екологічному вихованні дошкільників.....	33
1.4 Стан роботи з формування екологічної культури у дітей старшого дошкільного віку в практиці роботи сучасних закладів дошкільної освіти.....	38
РОЗДІЛ 2 ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ПРОЕКТІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДОШКІЛЬНИКІВ	42
2.1 Організація роботи щодо втілення методу проектів у освітньо-виховний процес закладу дошкільної освіти.....	42
2.2 Формування особистого досвіду емоційно-ціннісного ставлення до природи у старших дошкільників в проектній діяльності.....	57
2.3 Порівняльний аналіз рівнів екологічної культури у дітей старшого дошкільного віку.....	74
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79
ДОДАТКИ.....	85

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сьогодні система розвитку дошкільної освіти зазнає суттєвих змін. Інтенсивний розвиток суспільного життя, активне проникнення науково-технічного прогресу в усі його сфери вимагають від педагогів- дошкільників обрати найефективніші засоби навчання і виховання на основі сучасних методів та інтегрованих технологій. Розвиток пізнавального інтересу до різних галузей знань та видів діяльності є однією зі складових успішності навчання дітей у школі. Інтерес дошкільників до навколишнього світу, бажання пізнати та засвоїти усе нове – основа формування цієї якості.

Метод проектної діяльності є одним із перспективних методів у сучасній освіті. Беручи за основу особистісно-орієнтований підхід до навчання та виховання, він розвиває пізнавальний інтерес до різних галузей знань, формує навички співробітництва. Проект – це самостійна і колективна завершена творча робота, що має спеціально значущий результат. В основі проекту – проблема, для розв'язання якої необхідний дослідницький пошук у різних напрямках, а його результат узагальнено та об'єднано в одне ціле.

Використання методу проектів у дошкільній освіті, як одного із методів інтерактивного навчання дітей, дозволяє значно підвищити самостійну активність дошкільників, розвинути творче мислення, уміння самостійно, за допомогою різноманітних засобів знаходити інформацію про предмет або явище, згодом використовувати ці знання для створення нових об'єктів дійсності.

Метод проектів можна розглядати як особливий механізм взаємодії сім'ї та закладу дошкільної освіти. Батьки можуть біти не тільки джерелом інформації, реальної допомоги для підтримки дитини і педагога у процесі роботи над проектом, а також стати безпосередніми учасниками освітнього процесу, збагатити свій педагогічний досвід та отримати початкове задоволення від свої успіхів та успіхів дитини.

Проект реалізовуватиметься через навчання педагогів, просвітницьку роботу з батьками, створення предметно-розвивального середовища відповідно до

вимог методу проектів. Упровадження в освітній процес такої технології, як метод проектів, сприяє розвитку творчої особистості, яка відповідає соціальному замовленню на сучасному етапі, а також сприяє активній участі батьків та інших членів сім'ї в освітньому просторі закладу дошкільної освіти.

Базовий компонент дошкільної освіти в Україні орієнтує сучасних фахівців дошкільного профілю у виборі завдань та змісту роботи з дітьми таким чином, щоб не стільки озброювати їх певною сумою знань, скільки відкривати перед ними „науку життя”, яка сприяла б формуванню творчих особистостей з розвиненим почуттям власної гідності та відповідальності за свої вчинки. Відповідно до вимог Базового компонента до кінця дошкільного періоду у дитини мають бути сформовані елементи екологічного світорозуміння, екологічної вихованості, позитивне емоційно-ціннісне ставлення до природи. Суспільству сьогодні потрібні виховані, грамотні та культурні в екологічному відношенні люди. Усвідомлюючи, що людство не може не втручатися в природу, маємо відшукувати нові шляхи, технології виробництва, за яких припиниться необдуманий та безвідповідальний тиск на навколишнє середовище, будуть враховуватись вимоги екологічних законів. Саме тому так важливо розпочати екологічне виховання з дошкільного віку. Діти цього віку сприймають на віру все сказане вихователем, його думка є для них більш вагомим, ніж думки друзів-однолітків, інших дорослих. Вони більш емоційні, ближче до серця сприймають негаразди інших, сильніше співпереживають. У процесі навчальної діяльності головне – «розпочати формування цілісного уявлення про природне і соціальне середовище, виробляти правильну поведінку в колективі і природі» [1, с. 63].

Разом з тим очевидно, що він метод проектів має особливий виховний потенціал і його використання може сприяти підвищенню результативності виховання у дітей екологічної культури. Однак, як свідчить практика, більшість педагогів, усвідомлюючи актуальність екологічних проблем, не володіють технологіями екологічного виховання. Це зумовило вибір теми нашого дослідження: **«Використання методу проектів у процесі формування екологічної культури дошкільників».**

Об'єкт дослідження – процес екологічного виховання дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – методичне забезпечення процесу використання методу проектів у процесі екологічного виховання дошкільників.

Мета дослідження полягає у вивченні особливостей процесу екологічного виховання дітей дошкільного віку і, зокрема, використання методу проектів в роботі зі старшими дошкільниками.

Визначена мета дослідження зумовила завдання дослідження:

1. З'ясувати стан проблеми в педагогічній теорії та практиці роботи закладів дошкільної освіти.
2. Окреслити шляхи вдосконалення освітньо-виховної роботи з формування екологічних знань у дошкільників.
3. Обґрунтувати методіку використання методу проектів в процесі екологічного виховання дошкільників.
4. Розробити рекомендації щодо створення екологічних проектів з дітьми старшого дошкільного віку.
5. Розробити критерії та експериментально перевірити ефективність використання проектної діяльності для формування екологічної культури дітей старшого дошкільного віку.

Гіпотеза дослідження – цілеспрямована робота з екологічного виховання дітей дошкільного віку буде проходити успішніше, якщо в процесі освітньо-виховної роботи педагоги закладів дошкільної освіти будуть використовувати метод проектів.

Методи дослідження

1. Аналіз наукової, методичної літератури, наукових статей, фахових періодичних видань, вивчення передового педагогічного досвіду.
2. Спостереження та аналіз різних видів діяльності дітей, анкетування, індивідуальні бесіди, діагностичні методики.
3. Педагогічний експеримент.
4. Математична обробка отриманих експериментальних даних.

Методологічну основу дослідження складають загальнофілософські положення про цілісність природи, єдність природи і суспільства, про необхідність гармонізації та гуманізації взаємовідносин суспільства з природою, про виховну і розвиваючу функції природи, закономірності психічного розвитку дітей старшого дошкільного віку.

Теоретичною основою дослідження є: філософсько-соціологічні концепції сутності культури особистості (М.С.Каган, М.С.Колесов, В.С.Крисаченко, Б.Ф.Марков, В.М.Межуєв); психологічна теорія особистості (Л.С.Виготський, О.М.Леонтьєв, С.Л.Рубінштейн); теорія суб'єктивних ставлень (І.Д.Бех, О.Ф.Лазурський, Б.Ф.Ломов, В.М.М'ясищев); концептуальні положення теорії екологічної освіти (А.Н.Захлебний, І.Д.Зверєв, І.Т.Суравегіна); типологія ставлень до природи в системі екологічної культури (С.Д.Дерябо, В.А.Ясвін), положення про розвиток особистості у дошкільному віці (Л.В.Артемова, О.В.Запорожець, О.Л.Кононко, Д.Б.Ельконін, П.М.Якобсон). Власне проектний метод навчання у своїх роботах розглядали: Ш.А.Амонашвілі, Л.І.Божович, В.В.Давидов, В.К.Дьяченко, Л.В.Занков, Н.Б.Істоміна, Н.Г.Казанський, Л.Ф.Кліманова, С.Ю.Курганов, С.М.Лисенкова, А.А.Люблінська, Н.А.Менчинська, Т.С. Назарова, В.А.Сухомлинський, Н.Г.Уткіна, Д.Б.Ельконін, П.М.Якобсон, В. Я.Полат, В.В.Хуторський, О.О.Газман, О.І.Савенков та ін У своїй дипломній роботі ми спиралися в основному на праці А.В.Хуторського і А.І.Савенкова. Цими авторами було розглянуто зміст основних понять, класифікація та типологія проектів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що розроблене методичне забезпечення з питання організації проектної діяльності дошкільників може застосовуватися педагогами закладів дошкільної освіти для підвищення ефективності екологічного виховання дітей дошкільного віку під час занять та в організації інших видів життєдіяльності дітей.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження розглядалися й обговорювалися на засіданнях студентського наукового гуртка «Екологічне виховання дітей дошкільного віку».

За результатами дослідження здійснено доповіді на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Від творчого педагога до творчої дитини: гармонія партнерської взаємодії педагога з дитиною» (19 – 20 жовтня 2017 року, м. Кам'янець-Подільський), Третій науково-практичній інтернет-конференції молодих науковців та студентів «Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи» (29 – 30 листопада 2017 року, м. Івано-Франківськ), Науково-практичному семінарі «Перспективи розвитку дошкільної та початкової освіти» (23 лютого 2018 року, м. Кам'янець-Подільський), II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська та іноземні мови в початкових класах: актуальні проблеми й інноваційні технології навчання» (28 березня 2018 року, м. Кам'янець-Подільський), Міжвузівській науково-практичній конференції «Особливості використання навчально-виховних технологій в освітньому процесі» (4 квітня 2018 року, м. Хмельницький), Науковій конференції студентів і магістрантів за підсумками НДР у 2017 – 2018 навчальному році (м. Кам'янець-Подільський).

Базою дослідження був заклад дошкільної освіти «Дивограй» с. Гуменці Хмельницької області. В експерименті брало участь 30 дітей старшого дошкільного віку (15 – експериментальної, та 15 – контрольної групи).

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

ВИСНОВКИ

У дослідженні вивчено проблему формування екологічної культури у старших дошкільників на основі методу проєктів, розроблено й апробовано експериментальну методику її реалізації.

1. Критичне осмислення причин сучасної екологічної ситуації обумовлює корекцію ціннісних орієнтацій та соціально-моральних позицій щодо використання природи суспільством. Новітні дослідження проблем екологічного виховання ґрунтуються на гуманістичному розумінні причин екологічних проблем, згідно якого останні розглядаються не як проблеми навколишнього середовища чи здоров'я людини, а як проблеми внутрішнього світу особистості. Невід'ємною складовою духовного світу гармонійно розвиненої особистості є ціннісне ставлення до природного середовища. Ставлення до природи – своєрідна проєкція цінностей, притаманних суспільству на певному етапі культурного розвитку. Процес становлення та розвитку людських потреб і ставлень обумовлений емоційними переживаннями, що базується на наявному фонді потреб, мотивів і ціннісного ставлення. Досвід емоційно-ціннісного ставлення включає емоційні переживання, що відповідають потребам і системі цінностей певного суспільства, і відрізняються якісними характеристиками, динамічністю й об'єктами, на які спрямовані.

2. Виходячи з філософського та психологічного розуміння сутності цінностей та ціннісного ставлення, цілісне сприйняття природи розглядається у дослідженні як особливий вид суб'єктивного ставлення до цілісності природи, що виявляється в емоціях задоволення – незадоволення, радості – суму, захоплення – зневаги в процесі взаємодії з тими чи іншими об'єктами природи. Тобто, цілісне сприйняття об'єктів природи, що характеризується зазначеними емоціями.

3. У дослідженні розроблено методику визначення сформованості цілісного сприйняття природи, якою передбачено виконання серії завдань на з'ясування емоційних, інтелектуальних, ціннісних, діяльнісних проявів у взаємодії з природою.

4. Навчально-виховний процес у закладі дошкільної освіти надає можливості удосконалення екологічного виховання. Природа найчастіше використовується як засіб розумового, естетичного розвитку дітей. Серед методів, застосовуваних вихователями у екологічному вихованні, переважають вербальні та такі, що забезпечують безпосередню взаємодію з природою (спостереження, екскурсії, догляд за тваринами чи рослинами). Залишаються практично невикористаними творчі можливості і здібності дошкільнят.

5. Проектна методика відрізняється кооперативним характером виконання завдань під час роботи над проектом, діяльність, яка при цьому здійснюється, є за своєю суттю креативної та орієнтованої на особистість учня. Вона передбачає високий рівень індивідуальної та колективної відповідальності за виконання кожного завдання з розробки проекту. Спільна робота групи учнів над проектом невіддільна від активного комунікативної взаємодії учнів. Проектна методика є однією з форм організації дослідницької пізнавальної діяльності, в якій учні займають активну суб'єктивну позицію. Тема проекту може бути пов'язана з однієї предметної області чи носити междисциплінований характер. При підборі теми проекту вчитель повинен орієнтуватися на інтереси і потреби учнів, їхні можливості і особисту значимість майбутньої роботи, практичну значущість результату роботи над проектом. Виконаний проект може бути представлений в самих різних формах: стаття, рекомендації, альбом, колаж і багато інших. Різноманітні і форми презентації проекту: доповідь, конференція, конкурс, свято, вистава. Головним результатом роботи над проектом будуть актуалізація наявних і придбання нових знань, навичок та вмінь і їх творче застосування в нових умовах. Робота над проектом здійснюється в кілька етапів і зазвичай виходить за рамки навчальної діяльності на уроках: вибір теми чи проблеми проекту; формування групи виконавців; розробка плану роботи над проектом, визначення строків; розподіл завдань серед учнів; виконання завдань, обговорення в групі результатів виконання кожного завдання; оформлення спільного результату; звіт за проектом; оцінка виконання проекту. Отже, основна ідея методу проектів полягає в тому, щоб перенести акцент з різного виду вправ на активну розумову діяльність у ході

спільної творчої роботи.

6. Дітям старшого дошкільного віку властивий потяг до взаємодії з природними об'єктами. Вони здатні зрозуміти різнобічні цінності природи, вміють виразити свої емоції від спілкування з природою у творчій діяльності, знають правила поведінки в природі, можуть оцінити свої вчинки і вчинки інших, однак ставлення до природи має естетичну, прагматичну мотивацію.

7. Прикінцевий етап дослідження засвідчив помітні позитивні кількісні та якісні зрушення рівнів сформованості екологічної культури у дітей експериментальної групи. Високого рівня сформованості досягли 50,6% дітей (на констатувальному етапі високий рівень був 30%). На середньому рівні стало 16,7% дітей (до навчання – 20,0). На низькому рівні не залишилось дітей (було 16,7%).

Отже, результати дослідження підтвердили ефективність запропонованої методики формування екологічної культури у дітей старшого дошкільного віку. Запропонований зміст роботи для вихователів з дітьми старшого дошкільного віку передбачає чітку мету – формування елементарних екологічних уявлень.

\

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні // Дошкільне виховання. 1999. №1. С. 6-38.
2. Білан О. Екологічне виховання дітей дошкільного віку. Львів, 1996. 71 с.
3. Венгер Л.А., Венгер А.Л. Готов ли Ваш ребенок к школе? Москва: Знание, 1994. 192 с.
4. Водовозова Є.М. Умственное и нравственное воспитание детей от первого проявления сознания до школьного возраста. Санкт-Петербург: тип. А.Ф. Дресслера, 1913. 365 с.
5. Глухова Н. Емоційне спілкування дитини з природою як умова творчого осягнення світу // Дошкільне виховання. 2001. №10. С. 8-11.
6. Головань Н.О. Ми готові до школи? Кіровоград: Державне Центрально-Українське видавництво, 2003. 72 с.
7. Гончаренко С.І., Мальваний Ю.І. Інтегроване навчання: за і проти // Освіта. 2004. 16 лютого. С. 5.
8. Грицан М., Курик М. Сучасна екологічна освіта: передумови, принципи, завдання // Дошкільне виховання. 2011. №10. С. 6-7.
9. Гришина Т. Краєзнавчо-туристична діяльність як складова виховного процесу // Дошкільне виховання. 2008. №9. С. 8-9.
10. Данилова Т. Современные проблемы взаимодействия дошкольного учреждения с семьей // Дошкольное воспитание. 2000. №1. С. 41-43.
11. Демина Т.А. Экология, природопользование, охрана окружающей среды: Учебное пособие. Москва: Аспект Пресс, 2007. 143с.
12. Дитина в дошкільні роки. Програма розвитку, навчання та виховання дітей. Запоріжжя: ЛПКС, Лтд, 2000. 268 с.
13. Дитина. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку. Київ: Освіта, 1993. 272 с.
14. Дяченко Т.І. Ставлення до природи у дітей східних слов'ян // Шлях освіти. 2012. №3. С. 49-53.

15. Дьюї Дж., Дьюї Е. Школи майбутнього / Дж. Дьюї, Е. Дьюї. Берлін: Госуд. Вид-во. РРФСР, 1922. 178 с.
16. Екологічне виховання в початковій школі // Бібліотечка вчителя початкової школи. 2009. №8. 104 с.
17. Екологія: Я пізнаю світ: Дит. енциклопедія / Авт.-упор. О.Є.Чижевський. Київ: Школа, 2001. 414 с.
18. Експериментальна базова програма розвитку дитини дошкільного віку / Наук. кер. О.Л. Кононко. Київ: Світич, 2004. 149 с.
19. Єлманова С.В. Природопізнавальна діяльність як засіб підготовки дітей до школи // Наукові записки. Випуск 52. Частина 2. Серія: Педагогічні науки. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. 2013. С. 79-80.
20. Єсіпов Б.П., Равкін З.І. Метод проектів / Б.П. Єсіпов, З.І. Равкін // Педагогічна енциклопедія. Москва, 1965. Т.2. С. 806.
21. Запорожець А.В. Избранные психологические труды: В 2 т. Т.1. Москва: Педагогика, 1986. 320 с.
22. Запорожець О.В. Психологія. Київ: Радянська школа, 1967. 222 с.
23. Зверев И.Д., Суравегина И.Г. Экологическое образование в школе: Концепция. Москва: Моск. центр междунац. и сравн. образования, 1994. 32 с.
24. Знай, люби, бережи. Еколого-психологічний тренінг // Дошкільне виховання. 2015. №5. С. 24-25.
25. Кисельова Л.С., Даніліна Т.А., Лагода Т.С., Зуйкова М.Б. Проектний метод в діяльності дошкільного закладу. Москва: АРКТИ, 2006. 96 с.
26. Коментар до Базового компоненту дошкільної освіти в Україні / За ред. О.Кононко. Київ: Дошкільне виховання, 2003. 243 с.
27. Коменский Я.А. Великая дидактика. Москва, 1995. С. 161-637.
28. Коменский Я.А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И.Г. Педагогическое наследие / Сост.: В.М. Кларин, А.Н. Джуриных. Москва: Педагогика, 1987. 416 с.
29. Коменський Я.А. Мир чувственных вещей в картинках / Под ред. проф. А.А. Красновского. Москва: Учпедгиз, 1957. 351 с.

30. Коніченко О.П. Особливості проведення «Уроків мислення серед природи» з міськими дітьми // Педагогіка і психологія. 2008. №3. С. 50-55.
31. Леушина А.М. Развитие вопросов дидактики в советском детском саду // Дошкольная педагогика. Ленинград, 1972. С. 116-133.
32. Лисенко Н.В. Екологічне виховання дошкільників. Київ: Освіта, 1993. 160 с.
33. Малятко. Програма виховання дітей дошкільного віку / Керівник авт. колективу З.П. Плохій. Київ, 1999. 286 с.
34. Маршицька В. Екологічне виховання: соціально-моральні задачі // Дошкільне виховання. 2003. №11. С. 7-9.
35. Маршицька В. Екологічні проекти // Дошкільне виховання. 2001. №5. С. 24-25.
36. Машовець М. Активізувати процес пізнання можуть батьки дитини // Дошкільне виховання. 2004. №3. С. 6.
37. Метод проектів у діяльності дошкільного закладу / Укл. Л.А.Швайка. Харків: Вид.група «Основа», 2010. 204 с.
38. Мухина В.С. Детская психология. / Под ред. Л.А. Венгера. Москва: Просвещение, 1985.272 с.
39. Мухина В.С. Шестилетний ребенок в школе. Кн. для учителя нач. классов. Москва: Просвещение, 1986. 144 с.
40. Овдій Л., Дяченко Т. Мандруємо екологічною стежиною // Дошкільне виховання. 2002. №5. С. 28.
41. Піроженко Т.О. Психологічний розвиток дитини дошкільного віку. Харків: ТОВ Ліпс ЛТД, 2003. 168 с.
42. Плохій З.П. Виховання екологічної культури дошкільників: метод. посіб. Київ: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2002. 173 с.
43. Плохій З.П. Природа як пізнавальна цінність // Дошкільне виховання. 2011. №6. С. 7-9.
44. Плохій З.П. Формування екологічної мотиваційної діяльності дошкільнят // Дошкільне виховання. 2005. №7. С. 19-21.

45. Полат Є.С. Метод проектів на уроках іноземної мови // Народна освіта 2000. № 2. С. 12-16.
46. Пуліна А.А. Метод проектів у праткиці сучасного вчителя. Суми: МПС «Ната», 2007. 144 с.
47. Равкін З.І. Метод проектів // Російська педагогічна енциклопелія в 3 т. Москва, 1993. Т.1. С. 567-568.
48. Рижова Н.А. Екологічний проект: Моє дерево // Початкова школа. 1997. № 4. С.48-52.
49. Романовська М.Б. Метод проектів у навчальному процесі. Харків: Ранок, 2007. 160 с.
50. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. Москва: Педагогика, 1973. 424 с.
51. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори. Київ, 1996. 303 с.
52. Сибірська Н.П. Проектування педагогічних технологій // Енциклопедія професійної освіти в 3 т. Москва, 1999. Т.2. С. 344-345.
53. Спостерігати, мислити, творити // Дошкільне виховання. 2001. №9. С. 24-25.
54. Сухомлинський В.О. Школа і природа. Вибрані твори: В 5-ти т. Т.5. Київ: Радянська школа, 1977. С. 536-551.
55. Тарапака Н.В. Погляди В.О. Сухомлинського на роль природи в естетичному вихованні дітей // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Т. Шевченка. Луганськ, 2000. Вип. 7 (27). С.136-139.
56. Тарасенко Г.С. Естетична цінність природи в системі стратегічних орієнтирів у екологічному вихованні // Педагогіка та психологія. 1997. №1. С. 170-177.
57. Тихонович О. Екологічна казка // Дошкільне виховання. 2005 №10. С.23.
58. Ушинський К.Д. Рідне слово: Книжка для тих, хто навчає // Вибр. тв.: У 2 т. Т.2. 450с.

59. Чечель І. Метод проектів або спроба позбавити вчителя обов'язків всезнаючого оракула // Директор школи. 1998. № 3. С. 11-16.
60. Чечель І. Метод проектів: суб'єктивна та об'єктивна оцінка результатів // Директор школи. 1998. № 4. С. 3-10.
61. Эльконин Д.Б. Детская психология. Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР, 1960. 328 с.
62. Якименко Л. І вперше, і по-новому // Дошкільне виховання. 2001. №9. С. 5-7.
63. Яришева Н. Збережемо багатство довкілля. Біорозмаїття живої природи – передумова нашого життя // Дошкільне виховання. 2004. №3. С. 10-11.
64. Яришева Н. Цільові прогулянки до парків та скверів // Дошкільне виховання. 2003. №6. С. 8-9